

DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2022.11>

УДК 94(430=161.2)"1916/1917":355.257.7]:[316.353:655.413]

ІГОР СРІБНЯК

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Тимошенка 13б, Київ, Україна,
i.sribniak@kubg.edu.ua, ORCID iD 0000-0001-9750-4958

ОРГАНІЗАЦІЯ ГЕНЕРАЛЬНИМ ШТАБОМ АРМІЇ УНР ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ В ТАБОРАХ ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ, 1921 Р.

В статті висвітлено специфіку діяльності культурно-освітнього відділу (управи) Генерального штабу Армії УНР, заходами співробітників якого було розроблено нормативно-інструктивні документи, що дозволили належним чином організувати роботу дивізійних (таборових) культурно-освітніх відділів. Встановлено, що організація проведення загальної освіти інтернованих вояків Армії УНР у таборах весь час була позначена величезними труднощами, наслідком чого робота більшості таборових освітніх курсів та шкіл була неритмічною, але давала свої позитивні знаки. Дуже важливим було й те, що загальноосвітня робота в таборах поєднувалась з комплексом заходів, покликаним зміцнити підвалини свідомого розуміння вояцтвом державницьких потреб та послідовного відстоювання національних – для чого у всіх частинах Армії УНР були організовані курси українознавства.

Одним з найголовніших здобутків освітньої роботи стала ліквідація (протягом 1921 р.) неграмотності серед козацтва Армії УНР, що було досягнуто завдяки повсякденним зусиллям старшин-організаторів у таборах. До активізації просвітньої роботи в таборах причинились й члени громадських організацій інтернованих (студентські і старшинські громади), які вважали проведення такої роботи своїм патріотичним обов'язком. Разом з тим слід відзначити, що успіхові освітньої роботи в таборах найбільше причинилась американська харитативна організація YMCA, яка щедро спонсорувала переважну більшість освітніх потреб таборян. Ці внески у значній мірі уможливили роботу різних таборових освітніх осередків, що дозволяло інтернованим наповнити своє таборове існування конструктивним змістом та адаптувати себе до складних умов перебування в еміграції. Найголовнішим було те, що це створювало для таборян сприятливі можливості для продовження у подальшому своєї освіти, а також полегшувало їм опанування однією чи кількома цивільними спеціальностями – а відтак й процес працевлаштування після ліквідації таборів.

Ключові слова: інтерновані вояки-українці, табір, освіта, школа, Генеральний штаб, Армія УНР, Польща.

© Срібняк Ігор, 2022

Відступ Армії УНР та її перехід 21 листопада 1920 р. за р. Збруч – до місця розташування польських військ – означав завершення фази українсько-більшовицького збройного протистояння. Але припинення воєнних дій було лише прологом для подальших непростих випробувань для українського вояцтва. Протягом першої половини грудня 1920 р. більшість особового складу Армії УНР була розміщена у кількох таборах, визначених польською владою місцями тимчасового перебування вояків-українців. У зв'язку з тим, що частина таборів не була належним чином підготовлена для прийому та розміщення значної кількості вояцтва, інтерновані опинились у скрутних побутових умовах, мешкаючи у промерзлих дерев'яних бараках. Ситуація ускладнювалось і через інколи неналежне харчування інтернованих українців та їх неготовність дотримуватись санітарних норм у таборах. Щоправда, ці проблеми мали тимчасовий характер, та оперативно залагоджувались зусиллями таборових комендатур та начальників дивізій Армії УНР.

Метою даної статті є розкриття специфіки діяльності Генерального штабу армії УНР в умовах інтернування протягом 1921 р., спрямованої на організацію освітньої роботи в середовищі інтернованого українського вояцтва. Дослідження цієї теми являє собою **актуальний напрям** освітологічних студій, бо дозволяє реконструювати процес створення та функціонування різних освітніх курсів та шкіл грамоти в екстремальних умовах таборового повсякдення вояків Армії УНР. **Методологія** дослідження передбачає використання проблемно-хронологічного, конкретно-історичного та порівняльно-ретроспективного методів дослідження, поєднання яких і дозволило розкрити особливості організації освітньої роботи у таборах.

Історіографія даної проблеми є, на перший погляд, досить розробленою, бо до системного вивчення проблем перебування інтернованої Армії УНР у таборах Польщі польські та українські історики звернулись ще у 1990-2000-х

рр., синтезувавши в своїх розвідках значний обсяг інформації й про деякі аспекти діяльності таборових освітніх осередків (Karpius, 1997; Срібняк, 1997а; Срібняк, 1997b; Павленко, 1999; Колянчук 2000).

Останнім часом наукова розробка «освітньої компоненти» таборового повсякдення українського вояцтва в Польщі була продовжена публікацією низки статей, які дозволили досить детально прояснити основні її етапи та здобутки в більшості таборів інтернованих Військ УНР (Срібняк, 2017а; Срібняк, 2017b; Срібняк, 2020а; Срібняк, 2020b). З'явилися й перші розвідки, предметом дослідження яких були окремі аспекти діяльності Генерального штабу Армії УНР в умовах інтернування (Срібняк, 2017с; Срібняк 2018).

Проте автори всіх цих розвідок не ставили перед собою завдання розкрити участь старшин Генерального штабу Армії УНР у процесі налагодження роботи таборових освітніх осередків, так само поза їх увагою залишилися їх зусилля з підготовки нормативно-інструктивної документації задля проведення реформування змісту, форм і методів культурно-освітньої роботи на дивізійному рівні.

Своїм важливим завданням автор вбачав уведення до наукового обігу документів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), в фондах якого зберігаються найцінніші в джерельному відношенні матеріали з історії перебування Армії УНР у таборах Польщі (1921-1924 рр.).

Одним з найнагальніших завдань, яке за будь-яких обставин мало бути вирішене командуванням Армії УНР, було оздоровлення морального духу інтернованого вояцтва, частина якого не мала тривких національних засад, а до того ж – внаслідок нещодавніх військових невдач у двобої з більшовиками втратила віру в доцільність подальшої боротьби з більшовизмом. Аби уберегти українське вояцтво від деградації необхідно було негайно вжити всіх можливих заходів для налагодження всебічної військової і загальної освіти козаків і старшин Армії УНР, а також задоволення їх культурних потреб. Лише

добре освічена людина у військовому однострої могла стати в обороні української самостійницької ідеї в очах всього світу (Срібняк, 1997а, с. 49).

Відтак організація у таборах інтернованих Військ УНР загальноосвітніх закладів (шкіл грамоти, початкових шкіл, курсів українознавства, гімназій) з самого початку інтернування стала пріоритетним завданням для командування інтернованої армії та еміграційного уряду УНР. Цей напрям набував особливої актуальності ще й тому, що в складі Армії УНР перебувала значна кількість неграмотних та малограмотних козаків. І хоча протягом грудня 1920 р. дивізійні культурно-освітні відділи виконали значний обсяг роботи з підготовки до створення шкіл грамоти для ліквідації неграмотності серед козаків, вважати ці досягнення достатніми не було жодних підстав.

Важливими завданням в умовах інтернування стало вироблення нової нормативної документації для проведення культурно-освітньої роботи в армії, тим більше що наказ № 96 Головної управи Війська УНР від 25 травня 1920 р. (Руккас, 2013, с. 365), яким вона була регламентована, значною мірою застарів і не відповідав новим вимогам часу. Першорядну роль у справі налагодження освітньої роботи у середовищі вояцтва мав відіграти Генеральний штаб Армії УНР, у структурі якого діяв культурно-освітній відділ на чолі з полковником Федором Стешком.

У грудні 1920 р. згадуваний відділ (в числі інших своїх завдань) забезпечував й координацію зусиль структур Генштабу з міністерством народної освіти УНР, яке зі свого боку намагалось залучити до проведення освітньої роботи з вояцтвом культурних діячів та просвітян (у т.ч. й університетських викладачів) з числа українських емігрантів. На підтвердження цього свідчить лист керуючого міністерством освіти УНР (підпис нерозбірливий – *авт.*) від 16 грудня 1920 р. зі «Списком лекцій і окремих курсів, які читатимуться в таборах перебування наших козаків». Цей документ був також завізований виконувачем обов'язків військового міністра уряду УНР (на той час) генерал-поручником Олексієм Галкиним та адресувався полковникові Ф. Стешку до відома (ЦДАВОУа, арк.1-2).

У цьому списку фігурувала ціла низка прізвищ, у т.ч. – професора Василя Біднова, приват-доцентів Миколи Чайківського, Сергія Бачинського, Петра Тобінського, асистентів Арсена Чернявського, Леоніда Бачинського, Михайла Вікула та ін. Тут же була визначена й тематика їх можливих лекцій, зокрема, В. Біднов був готовий дати виклади з наступних тем: «Русь, Україна та Малоросія (походження та значіння цих назв)», «Приєднання України до Московщини і його наслідки для першої», «Національне відродження України», «Національно-церковна справа на Україні в ХІХ і ХХ вв.», «Запорозьке козацтво – його походження, організація та доля», «Останній кошовий Запоріжжя Петро Калнишевський». Решта лекторів пропонували теми з фізичної географії, сільського господарства, етнографії, хімії, релігієзнавства, електротехніки та інших дисциплін (ЦДАВОУа, арк.1-2).

Ще один не підписаний документ («Список вчителів, які проводитимуть систематичне навчання в таборах перебування наших козаків») містив прізвища 16 осіб, які зголосились викладати для інтернованого вояцтва різні дисципліни (природознавство, іноземні мови, фізику, хімію, географію, математику, історію, українську мову та ін.) (ЦДАВОУа, арк.3-3зв.).

Слід відзначити, що залучення до викладання цивільних осіб з числа українських емігрантів у Польщі було досить проблематичним завданням, бо вимагало вирішення багатьох суміжних завдань (пошук коштів лекторові для проїзду в два кінці, отримання для нього дозволу на вхід до табору, не облаштованість приміщень, які можна було би використати для викладів тощо). Найголовнішою перепорою була повна відсутність коштів, відтак командуванню Армії УНР вдалось задіяти лише кількох осіб зі згаданих списків, і при тому – лише спорадично.

Ще одним важливим завданням культурно-освітнім відділу в кінці 1920 р. стала розробка нормативно-організаційної документації, що мала на меті унормувати сфери та обсяг відповідальності всіх задіяних до організації освітньої роботи у військах старшин. З цією метою полковник Ф. Шешко утворив спеціальну комісію, завданням якої стала укладання інструкцій,

штатів та кошторису Головної військової управи національної культури й освіти (у складі семи відділів і канцелярії, та штатом з 18 урядовців, у т.ч. й з числа цивільних осіб), в яку мав бути реорганізований культурно-освітній відділ Генерального штабу Армії УНР (ЦДАВОУь, арк.1-1зв.).

Розроблений «Проект штатів» згадуваної управи також регламентував штати культурно-освітніх відділів дивізій та запасових бригад (чотири особи), а також окремих частин (одна особа) та визначав організацію культурно-освітньої праці у військових частинах. Так, зокрема, § 4 цього «Проекту...» передбачав, що основний обсяг роботи буде виконуватись інструкторами культурно-освітньої справи (в сотнях, батареях, командах та ін.) (ЦДАВОУь, арк.1зв.-2). Останні мали «улаштувати початкові школи для козаків: а) для навчання неграмотних козаків читанню і писанню українською мовою і початкам арифметики (рахівництва); б) для грамотних козаків – провадження вищого ступеня початкової школи, куди б входило українознавство (бесіди про батьківщину, життя й історію рідного народу; читання видатніших доступних для козацького розуміння творів рідних письменників; відомости про державний устрій рідного краю; наука про громадську етику; відомости з різних галузів загального знання)» (ЦДАВОУь, арк.2зв.).

Крім того, вони також мали «улаштувати козацькі бібліотеки і одержувати книжки і часописі для козаків», «піклуватись про культурне життя козака, улаштовуючи: а) господи, клуби («Просвіти»), крамниці козацькі; б) хори, вистави театральні, концерти й т. инш.; в) спортивні гри та забави; г) одвідування музеїв, вистав, історичних місцевостей, промислових підприємств і т. инш.; [...]а також ознайомленню їх [козаків] з промисловими підприємствами; дбаючи про естетичний вигляд косарень (казарм – авт.) і поміщень для козаків як зовні, так і з середини і дбаючи про усунення різного роду поганих звичок серед козаків та нечемності». Розробники «Проекту штатів...» також зобов'язали інструкторів «улаштувати колективне і групове читання серед козаків, інформувати козаків про стан сучасного менту (моменту – авт.), робити доповіді про хід культурно-освітньої праці в сотні

командиру сотні та керівнику культурно-освітньої праці своєї частини» (§ 17) (ЦДАВОУь, арк.3зв.).

Натомість обов'язки співробітників культурно-освітніх відділів та управи полягали лише у виконанні керівних та комунікативно-інформаційних функцій, зокрема обов'язки начальника культурно-освітнього відділу дивізії були сформульовані таким чином: «а) Направляти діяльність свого відділу, б) контролювати працю своїх помішників, робити доповіді Начальнику дивізії про працю відділу і про настрої[...], г) повідомляти центральний військовий орган освіти й культури про стан культурно-освітньої праці серед частин дивізії і наслідки її, д) одержувати вказівки і технічну допомогу від того ж центрального органу, е) дбати про цілість і нерухомість майна відділу[...], розпреділяти між частинами дивізії всяке майно приладдя, котре поступатиме до нього для допомоги культурно-освітній праці в цих частинах» (§ 9) (ЦДАВОУь, арк.3-3зв.).

До «Проекту...» був доданий кошторис видатків на культурно-освітню роботу в таборах інтернованих в Польщі (терміном на три місяці, але без конкретизації дати, ймовірно йдеться про січень-березень 1921 р. – *авт.*). Загалом на ці потреби пропонувалось асигнувати 800 тис. марок польських (м.п.), спрямувавши їх на організацію шкіл грамоти та забезпечення їх навчальним приладдям, відкриття курсів українознавства для старшин, заснування бібліотек-читалень, для розвитку «театрально-музичної справи», для видання книжок, часописів та журналів у таборах, на фізичне виховання. Були передбачені трати й на канцелярію та «інші видатки» (335 тис. м.п.), що напевно ж не було доцільним в умовах тотального браку коштів під час інтернування (ЦДАВОУь, арк.6-6зв.).

Зрештою, повноцінний розвиток освітньої сфери вимагав значно більшого обсягу матеріальних ресурсів, що засвідчують результати здійсненого у кінці 1920 – першій половині січня 1921 рр. співробітниками культурно-освітнього відділу Генштабу обстеження таборів (Пикуличі, Ланцут, Александрів, Каліш і Ченстохова). На той час у них нараховувалось

1530 неграмотних (27 %) та 1308 малограмотних (до 25 %) від загальної кількості козаків Армії УНР (ЦДАВОУс, арк.4; ЦДАВОУд, арк.37).

Така ситуація вимагала негайного реагування з метою докорінного поліпшення стану освітньої справи в таборах, бо як слушно вважав полковник Ф. Стешко – «тільки тоді Українська справа буде поставлена на певний ґрунт, коли Уряд У.Н.Р. зможе опертися на добре освічену та національно виховану армію». Тоді ж ним були визначені три найголовніших завдання для співробітників очолюваного ним відділу: ліквідація неграмотності серед козацтва, піднесення інтелектуального рівня старшин і козаків, «підняття в них національного почуття та розвитку громадянської думки» (ЦДАВОУс, арк.24).

Реалізація цих завдань полегшувалась тією обставиною, що у таборах перебувала достатня кількість колишніх вчителів початкових шкіл і фахових лекторів. У підготовленій на ім'я начальника Генерального штабу записці (з узагальненими висновками обстеження) також були вказані й джерела фінансування освітньої роботи – на облаштування бібліотек і читалень, придбання книжок і підручників мали передаватись визначений відсоток з прибутків таборових кооперативів та крамниць, а також встановлені відрахування з сум, отриманих за проведення платних вистав театрів і виступів хорів (ЦДАВОУс, арк.4).

На початку весни 1921 р. до розробки нормативно-правових актів у царині просвітництва активно долучились й співробітники міністерства народної освіти УНР, заходами яких було укладено окреме положення про реорганізацію вже існуючих на той час початкових шкіл. Відповідно до нього реорганізовані школи грамоти набували статусу I-го ступеня (класу) Єдиної державної школи (ЄДШ), нижчі початкові школи – II-го ступеня і вищі початкові – III-го. Подальша освіта вояків здійснювалася на вищих (IV-IX) ступенях ЄДШ, які відкривалися в дивізіях у випадку дійсної потреби. Закінчення останнього класу ЄДШ давало випускникам можливість здобути

середню освіту (за умови успішного складання випускних іспитів) та отримати правні свідоцтва про закінчення курсу навчання (ЦДАВОУd, арк.37).

Збільшення обсягів діяльності культурно-освітнього відділу обумовили його реорганізацію у Культурно-освітню управу Генерального штабу Армії УНР, що було набуло чинності наказом № 39 головної команди Військ УНР від 30 червня 1921 р. Управа структурно поділялась на чотири відділи (адміністративно-організаційний, шкільний, бібліотечно-видавничий та мистецтва й спорту). Дещо пізніше було створено й відділ з військової підготовки населення (ЦДАВОУe, арк.17; ЦДАВОУf, арк.71). Як і раніше – до її найважливіших завдань належали: національно-громадське, культурно-естетичне, моральне і фізичне виховання українського вояцтва; його загальний інтелектуальний розвиток та повна ліквідація неграмотності у лавах армії. На Управу також покладалось завдання організації видавництва і розповсюдження українських підручників і книжок, журналів і часописів; заснування спортивних гуртків і товариств, театрів та інших культурних осередків. Стратегічною метою діяльності Управи мало стати поширення ідеї відновлення української державності (ЦДАВОУf, арк.71).

У липні 1921 р. співробітниками Управи було розроблено інструкцію, яка регламентувала процес реорганізації таборових та дивізійних культурно-освітніх відділів. Згідно до її положень у кожному таборі мали бути створені об'єднані культурно-освітні відділи в складі кількох секцій (загальної, видавничої, історичної, мистецької, наукової, бібліотечної, фізичного виховання та ін.). Одночасно було проведено чергове обстеження таборів, за результатами якого полковник Ф. Стешко підготував доповідь для начальника Генерального штабу Армії УНР. У ній було констатовано, що попри всі складнощі перебування у таборах протягом першої половини 1921 р. культурно-освітні відділи зуміли раціонально організувати свою роботу, а до їх складу входили старшини, які «ясно уявляли собі покладені на них завдання та намагались провести все це у життя» (ЦДАВОУd, арк.37).

За відсутності підручників, паперу і всього необхідного приладдя організувати роботу шкіл для неграмотних було дуже складно, до того ж – гостро бракувало приміщень для проведення занять. До того ж роботі шкіл дуже заважали нестабільність учнівського складу через те, що значна кількість козаків періодично виїжджала на роботи поза табором у складі робітничих команд. Ситуацію рятувало тільки те, що у цей час у таборах діяла американська благодійна організація YMCA. Значною мірою лише завдяки її матеріально-фінансовій підтримці стало можливим повноцінно розвинути освітнє життя у таборах інтернованих, але кожний їх переїзд до нового табору (наслідком ліквідації деяких) призводив до цілковитого припинення роботи шкіл та освітніх курсів. Ситуація змінювалась на краще лише тоді, коли YMCA засновувала у новоствореному таборі своє представництво та поновлювало надання гуманітарної допомоги освітнім інституціям інтернованих, зокрема постачало папір, олівці, крейду, підручники, а також брало на себе обладнання викладових аудиторій.

Станом на 1 серпня ц.р. у всіх дивізіях діяли школи для неписьменних, разом з тим значні зусилля докладались і для поповнення знань тієї категорії козацтва, яке вміло читати і писати. З цією метою у таборах були засновані «вищі початкові школи» (II-го і III-го ступенів ЄДШ). У деяких дивізіях (4-та Київська, 6-та Січова і 2-га Волинська) була започаткована робота й середніх класів (V і VI ступенів ЄДШ), а у Волинській дивізії діяла IX-та ступень Єдиної школи, де навчались 34 учні (50 % з них становили старшини, які не мали закінченої середньої освіти). Для бажаючих у таборах діяли курси іноземних мов (німецької і французької), передбачалось, що них додадуться виклади з польської та англійської мов. На конто організаторів просвітнього життя в таборах полковник Ф. Стешко відніс й започаткування роботи «Ланцутської гімназії» (ім. І. Стешенка) та Українського Народного Університету (ЦДАВОУд, арк.37).

Протягом другої половини 1921 р. неграмотність в лавах козацтва була майже повністю подолана. Про це, зокрема, свідчить «Звіт відомостей про

існуючі в таборах школи і курси...», до якого були внесені дані про проходження 27 учнями (починаючи з 15 червня ц.р.) навчання в початковій школі за програмою I-IV ступенів ЄДШ та залучення 35 козаків до школи грамоти (I ступінь ЄДШ) у таборі Стшалково. У Каліші при 2-ї Волинській стрілецькій дивізії з кінця ц.р. травня працювала початкова школа (з 1-м, 2-м, 5-м і 9-м класами), в яких навчався 131 вояк, ще 189 козаків Кінного полку ім. І. Мазепи відвідували п'ятимісячну «школу загальної освіти». Ще 260 таборян проходили загальноосвітній курс в курінних школах та школі підстаршин Сірої бригади згадуваної дивізії. Вища і нижча початкові школи діяли при 4-й Київській дивізії, маючи у своєму складі 163 козака. Значна кількість неграмотних козаків (73 особи) все ще залишалась у складі 6-ої Січової дивізії – з 14 серпня 1921 р. всі вони проходили курс навчання в трьохмісячній школі неграмотних (ЦДАВОУе, арк.6зв., 12, 15).

Ще одним пріоритетним напрямком діяльності Культурно-освітньої управи завжди залишалось піднесення морального духу інтернованого українського вояцтва, зміцнення ідейних засад його національно-патріотичного світогляду. З цією метою дивізійні культурно-освітні відділи організовували проведення лекційних викладів з різних тем у бараках (спочатку це був майже єдиний можливий засіб впливу на моральний стан вояцтва). За їх дорученням спеціально призначені для їх проведення «освітні» старшини відвідували у визначений час бараки, і в живій розмові спілкувалися з козаками на різні теми.

Влітку 1921 р. це набуло іншого характеру: виклади почали проводитися досвідченими лекторами, чим опікувались вже таборові студентські та старшинські громади. Інколи табори відвідували українські освітяни (В.Біднов, С.Сірополко, Л.Бачинський та ін.), які пропонували увазі таборян кількадевні виклади за результатами власних наукових розшуків. Справі вироблення національного світогляду слугувало й заснування в таборах бібліотек з читальнями, аматорських театрів, хорів та оркестрів, започаткування видання таборової преси, організація спортивних гуртків.

Це мало тим більше значення, що в складі Армії УНР значний відсоток становило російськомовне старшинство, які могли не поділяти ідею відновлення УНР. Відтак перед культурно-освітніми відділами постало завдання проведення ідейного перевиховання цієї категорії старшин, для чого вже з початком інтернування при кожній окремій частині були створені курси українознавства (до їх прослуховування залучали й козаків). Подеколи відвідування цих курсів було обов'язковим для всіх його слухачів, що додатково збільшувало присутність на них вояцтва.

Прорахунки та недоліки в їх організації й проведенні обумовлювали те, що ці курси не принесли очікуваних від них результатів. Підводячи підсумки їх роботи в першій половині 1921 р. полковник Ф.Стешко вказав на одну з найголовніших причин цього – «страшений моральний упадок нашого старшинства. Загальне спостереження таке, що у той час як козацтво рветься до світу, до науки й коли йому надаються хоч трохи відповідні умови, воно не дивиться ні на спеку, ні на труднощі, ні на нестачу всіляких засобів, а йде в школу і жадібно ловить далекі від ідеалу лекції; старшинство ж наше, де не введена залізна дисципліна, здеморалізоване остаточно й проводить 24 години за сном або за грою у карти. Цим, і тільки цим пояснюється сумний стан, що не дивлячись на 3-4 літню боротьбу й службу в Українській Армії, воно й досі не вивчилося українській мові і для нього потрібні курси українознавства» (ЦДАВОУд, арк.37).

Заради справедливості слід зазначити, що це твердження Ф.Стешка стосувалось лише частини старшинства Армії УНР, і зокрема тих з її числа, яким не була прищеплена віра в українську ідею, наслідком чого вони не мали тривких світоглядних орієнтирів. Присутність таких старшин у лавах інтернованих була досить небезпечним явищем, яке вимагало негайного реагування. Тому в другій половині 1921 р. робота курсів українознавства була продовжена, зокрема, тільки зі складу 6-ої Січової дивізії Армії УНР до їх прослуховування було притягнуто 360 її козаків і старшин (ЦДАВОУе, арк.19).

Висновки. Отже, діяльність культурно-освітнього відділу (управи) Генерального штабу Армії УНР відіграла позитивну роль, насамперед завдяки уведенню в дію нормативно-інструктивних документів, які дозволили запровадити уніфіковану структуру дивізійних (таборових) культурно-освітніх відділів, а також належним чином організувати їх роботу в умовах таборової ізоляції. Разом з тим важливим було те, що запропонована Генеральним штабом схема організації культурно-освітніх відділів не стала догмою – час від часу окремі секції відділів об'єднувались, одночасно виникали нові, що визначалось специфікою таборового життя. Деякі організаційні незручності мало те, що попри створення таборових культурно-освітніх відділів деякі дивізії зберегли аналогічні структури дивізійного рівня, які продовжували провадити свою роботу через т.зв. «освітніх» старшин у складі майже всіх бригад, полків й куренів дивізій. В окремих випадках така «подвійність» інколи призводила до непотрібного паралелізму в роботі.

Організація проведення загальної освіти інтернованих вояків Армії УНР у таборах весь час була позначена величезними труднощами, наслідком чого робота більшості таборових освітніх курсів та шкіл була неритмічною, що звичайно погіршувало й саму якість знань, отримуваних інтернованими вояками-українцями. Але попри це заходами співробітників культурно-освітньої управи Генерального штабу (спільно з урядовцями міністерства народної освіти) в систему загальної освіти вояцтва були внесені раціональні організаційно-нормативні зміни, які дозволили оптимізувати діяльність всіх осередків початкової освіти. Дуже важливим було й те, що загальноосвітня робота в таборах поєднувалась з комплексом заходів, покликаним зміцнити підвалини свідомого розуміння вояцтвом державницьких потреб та послідовного відстоювання національних – для чого у всіх частинах Армії УНР були організовані курси українознавства.

Одним з найголовніших здобутків освітньої роботи стала ліквідація (протягом 1921 р.) неграмотності серед козацтва Армії УНР, що було досягнуто завдяки повсякденним зусиллям старшин-організаторів у таборах.

До активізації просвітньої роботи в таборах причинились й члени громадських організацій інтернованих (студентські та старшинські громади), які вважали її проведення своїм патріотичним обов'язком. Разом з тим слід відзначити, що успіхові освітньої роботи в таборах найбільше причинилась американська харитативна організація YMCA, яка щедро спонсорувала переважну більшість освітніх потреб таборян.

Ці внески у значній мірі уможливили роботу різних таборових освітніх осередків, що дозволяло інтернованим наповнити своє таборове існування конструктивним змістом та адаптувати себе до складних умов перебування в еміграції. Найголовнішим було те, що це створювало для таборян сприятливі можливості для продовження у подальшому своєї освіти, а також полегшувало їм опанування однією чи кількома цивільними спеціальностями – що врешті-решт значно полегшувало процес працевлаштування після ліквідації таборів.

Довідка

Young Men's Christian Association (YMCA) – Молодіжна християнська асоціація, благодійна американська організація, яка надавала гуманітарну допомогу в різних європейських країнах, у т.ч. полоненим та інтернованим у таборах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Колянчук О. (2000). *Українська військова еміграція у Польщі 1920-1939 рр.* Львів, 2000. 276 с.
- Павленко М. І. (1999). *Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.)*. К., 1999. С.80-174.
- Руккас А. О. (2013). *«Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа)*. Ніжин, 2013. 480 с.

- Срібняк І. (1997а). *Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.)*. Київ-Філядельфія. 187 с.
- Срібняк І. (1997б). *Культурно-освітня робота в Армії УНР у 1921-1923 рр.* Бібліотека «Вістей Комбатанта». Ч.6. Торонто-Нью-Йорк. 16 с.
- Срібняк І. (2017а). Умови перебування та культурно-освітня діяльність інтернованих вояків-українців у таборі Ланцут, Польща (січень-серпень 1921 р.) у світлі архівних документів *Вісник Черкаського університету*. Серія: «Історичні науки». Черкаси. № 3. С. 63-72.
- Срібняк І. (2017б). Табір інтернованих Військ УНР у Щипіорно (1922-1923 рр.): гуманітарно-просвітня складова діяльності українського вояцтва *Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917-1921 рр.)*: Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1-2 червня 2017 р.) / Упоряд. В. Верстюк (відп. ред.), В. Скальський та ін. Київ-Чернігів. С. 381-396.
- Срібняк І. (2017с). «Почуття великого обов'язку, покладеному на Генеральний штаб Батьківщиною...»: заснування та діяльність Академічних курсів штабних старшин у таборі Каліш (Польща) у 1921-1924 рр. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i terażniejszość. Zbiór prac naukowych dedykowanych profesorowi Emilianowi Wiszce (1940-2014)*. Toruń-Kijów: Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre. Т. 1. S. 24-32.
- Срібняк І. (2018). Генеральний штаб армії УНР (специфіка діяльності в умовах інтернування у таборах Польщі, 1921-1924 рр.) *ScienceRise: Scientific Journal*. Vol. 8(49). S. 10-13.
- Срібняк І. (2020а). Діяльність освітніх закладів у таборі інтернованих вояків Армії УНР Каліш (1921-1924 рр.) *Facta Simonidis*. Zamość, № 1 (13). S. 143-161.
- Срібняк І. (2020б). Військово-фахова та загальна освіта інтернованого вояцтва Армії УНР в таборі Стшалково, Польща (серпень 1921 – 1922 рр.):

особливості проведення *Європейські історичні студії*. К. № 16. С. 155-169.

ЦДАВО України (ЦДАВОУа), ф.4465, оп.1, спр.370.

ЦДАВО України (ЦДАВОУб), ф.4465, оп.1, спр.335.

ЦДАВО України (ЦДАВОУс), ф.1078, оп.2, спр.197.

ЦДАВО України (ЦДАВОУd), ф.1078, оп.2, спр.196.

ЦДАВО України (ЦДАВОУe), ф.1078, оп.2, спр.308.

ЦДАВО України (ЦДАВОУf), ф.1078, оп.4, спр.6.

Karpus, Z. (1997). *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924*. Toruń. 209 s.

REFERENCES

Kolyanchuk O. (2000). *Ukrayins'ka viys'kova emihratsiya u Pol'shchi 1920-1939 rr.* L'viv, 2000. 276 s.

Pavlenko M. I. (1999). *Ukrayins'ki viys'kovopoloneni y internovani u taborakh Pol'shchi, Chekhoslovachchyny ta Rumuniyi: stavlennya vlady i umovy perebuvannya (1919-1924 rr.)*. К., 1999. S.80-174.

Rukkas A.O. (2013). *«Razom z pol's'kym viys'kom»: Armiya Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliki 1920 r. (struktura, orhanizatsiya, chysel'nist', uniforma)*. Nizhyn, 2013. 480 s.

Sribnyak I. (1997a). *Obezzbroyena, ale neskorena: Internovana Armiya UNR u taborakh Pol'shchi y Rumuniyi (1921-1924 rr.)*. Kyiv-Filyadel'fiya. 187 s.

Sribnyak I. (1997b). *Kul'turno-osvitnya robota v Armii UNR u 1921-1923 rr.* Biblioteka «Vistey Kombatanta». № 6. Toronto-N'yu-York. 16 s.

Sribnyak I. (2017a). *Umovy perebuvannya ta kul'turno-osvitnya diyal'nist' internovanykh voyakiv-ukrayintsiv u tabori Lantsut, Pol'shcha (sichen'-serpen' 1921 r.) u svitli arkhivnykh dokumentiv Visnyk Cherkas'koho universytetu*. Seriya: «Istorychni nauky». Cherkasy. № 3. S. 63-72.

Sribnyak I. (2017b). *Tabir internovanykh Viys'k UNR u Shchypiorno (1922-1923 rr.): humanitarno-prosvitnya skladova diyal'nosti ukrayins'koho voyatstva*

Revolutsiya, derzhavnist', natsiya: Ukrayina na shlyakhu samostverdzhennya (1917-1921 rr.): Materialy Mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi (m. Kyyiv, 1-2 chervnya 2017 r.) / Uporyad. V.Verstyuk (vidp. red.), V.Skal's'kyi ta in. Kyiv-Chernihiv. S. 381-396.

Sribnyak I. (2017s). «Pochuttya velykoho obov'yazku, pokladenomu na Heneral'nyy shtab Bat'kivshchynoyu...»: zasnuvannya ta diyal'nist' Akademichnykh kursiv shtabnykh starshyn u tabori Kalish (Pol'shcha) u 1921-1924 rr. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. Zbiór prac naukowych dedykowanych profesorowi Emilianowi Wiszce (1940-2014). Toruń-Kijów: Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre. T. 1. S.24-32.*

Sribnyak I. (2018). Heneral'nyy shtab armiyi UNR (spetsyfika diyal'nosti v umovakh internuvannya u taborakh Pol'shchi, 1921-1924 rr.) *ScienceRise: Scientific Journal. Vol. 8(49). S. 10-13.*

Sribnyak I. (2020a). Diyal'nist' osvitchenik zakladiv u tabori internovanykh voyakiv Armiyi UNR Kalish (1921-1924 rr.) *Facta Simonidis. Zamość, № 1 (13). S.143-161.*

Sribnyak I. (2020b). Viys'kovo-fakhova ta zahal'na osvita internovanoho voyatstva Armiyi UNR v tabori Stshalkovo, Pol'shcha (serpen' 1921 – 1922 rr.): osoblyvosti provedennya *Yevropeys'ki istorychni studiyi. K. № 16. S.155-169.*

CDAVOa Ukrainy, f.4465, op.1, spr.370.

CDAVOb Ukrainy, f.4465, op.1, spr.335.

CDAVOc Ukrainy, f.1078, op.2, spr.197.

CDAVOd Ukrainy, f.1078, op.2, spr.196.

CDAVOe Ukrainy, f.1078, op.2, spr.308.

CDAVOf Ukrainy, f.1078, op.4, spr.6.

Karpus, Z. (1997). *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924. Toruń. 209 s.*

IHOR SRIBNYAK

Borys Grinchenko Kyiv University,
Tymoshenko 13b, Kyiv, Ukraine,
i.sribniak@kubg.edu.ua, ORCID iD 0000-0001-9750-4958

ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORK BY THE GENERAL STAFF OF THE ARMY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC IN THE CAMPS OF INTERNED UKRAINIAN SOLDIERS IN POLAND, 1921.

The article highlights the specifics of the activities of the cultural and educational department (board) of the General Staff of the Army of the Ukrainian People's Republic, the activities of whose staff developed normative and instructive documents, that allowed to properly organize the work of divisional (camp) cultural and educational departments. It was established that the organization of general education of interned soldiers of the UPR Army in the camps was always marked by great difficulties, as a result of which the work of most camp educational courses and schools was irregular, but gave its positive signs. It was also very important that the general educational work in the camps was combined with a set of measures designed to strengthen the foundations of the military's conscious understanding of state needs and consistent defense of national ones – for which Ukrainian studies courses were organized in all parts of the UPR Army.

One of the main achievements of educational work was the elimination (during 1921) of illiteracy among the Cossacks of the Army of the Ukrainian People's Republic, which was achieved through the daily efforts of the organizers in the camps. Members of public organizations of internees (student and senior communities) also contributed to the intensification of educational work in the camps. They considered it their patriotic duty to carry out such work.. However, it should be noted that the success of educational work in the camps was mostly due to the American charitable organization YMSA, which generously sponsored the vast majority of educational needs of campers. These contributions greatly enabled the work of various camp educational centers, which allowed internees to fill their camp existence with constructive content and adapt to the difficult conditions of stay in exile. The most important thing was that it created favorable opportunities for the campers to continue their education, as well as made it easier for them to master one or more civilian specialties – which ultimately greatly facilitated the employment process after the liquidation of the camps.

Keywords: *interned Ukrainian soldiers, camp, education, school, General Staff, Army of the Ukrainian People's Republic, Poland.*

Стаття надійшла до редакції: 14.01.2022.

Стаття прийнята до друку 04.04.2022